

Погорецький Микола Миколайович,
провідний науковий співробітник наукової
лабораторії науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки
України, кандидат юридичних наук,
старший дослідник

КВАЛІФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ НОРМ І ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ

Правозастосування норм Кримінального кодексу України щодо державної зради, колабораційної діяльності та пособництва державі-агресору супроводжується значними труднощами, зумовленими як правовими, так і практичними чинниками. Відсутність чіткого визначення ключових понять, таких як «перехід на бік ворога», «сприяння підривній діяльності» чи «матеріальна допомога», створює ризики довільного трактування положень законодавства, що у свою чергу призводить до неоднорідності судової практики. Недостатня визначеність правових критеріїв ускладнює кваліфікацію злочинів, що може спричинити ситуації, коли ідентичні за суттю діяння отримують різну правову оцінку.

Складнощі виникають і у встановленні меж кримінальної відповідальності, особливо в тих випадках, коли особи вимушено діяли під контролем окупаційної влади або вчиняли дії без прямого наміру нашкодити державі. Відсутність диференціації між такими ситуаціями та умисним пособництвом державі-агресору може призводити до необґрунтованого кримінального переслідування осіб, які фактично забезпечували життєдіяльність місцевого населення на тимчасово окупованих територіях.

Крім того, у законодавстві відсутні чіткі критерії розмежування складів злочинів, передбачених статтями 111, 111-1, 111-2 та 436-2 КК України, що створює невизначеність у їх застосуванні та спричиняє суперечливу судову практику. Це призводить до випадків, коли однакові за своїм характером дії можуть кваліфікуватися за різними статтями, що порушує принцип правової визначеності та рівності перед законом.

Склад злочину є ключовим елементом кримінального права, що визначає підстави для кримінальної відповідальності. Злочини проти національної безпеки, зокрема державна зрада (ст. 111), колабораційна діяльність (ст. 111-1), пособництво державі-агресору (ст. 111-2) та

публічне виправдовування агресії РФ (ст. 436-2 КК України), спрямовані на захист суверенітету, територіальної цілісності та інформаційної безпеки України. Всі ці злочини характеризуються прямим умислом; суб'єктом виступає громадянин України (крім ст. 436-2, де суб'єктом може бути будь-яка особа). Об'єктивна сторона включає конкретні дії — від співпраці з агресором до публічних заяв. Водночас наявні нечіткі формулювання та дублювання норм ускладнюють правозастосування, що потребує законодавчого уточнення [1].

Судова практика за ст. 111-1 і 111-2 ККУ демонструє обвинувальний ухил, широке тлумачення норм, активне застосування вироків *in absentia* (особливо за ч. 3 і 5), а також часте використання угод про визнання винуватості, що обмежує розвиток єдиної правозастосовної практики. Через нечіткі формулювання статей спостерігається правова невизначеність: однакові дії кваліфікуються за різними нормами (наприклад, ст. 111-2 і ч. 3, 4 ст. 111-1 ККУ; ч. 1 ст. 111-1 і ст. 436-2 ККУ), що створює ризики довільного правозастосування та нерівномірності в призначенні покарань.

У справах за ст. 111-1 КК України демонструє значну варіативність у кваліфікації діянь і призначенні покарань. Наприклад, у справі № 953/2847/23 Київський райсуд м. Харкова призначив 4 роки позбавлення волі за охоронну діяльність на окупованій території [2], тоді як у справі № 485/480/23 Снігурівський райсуд обмежився лише заборонаю обіймати посади на 11 років за аналогічну діяльність [3].

У справах про матеріальну допомогу окупантам також спостерігається різна правова кваліфікація. Так, у справі № 588/713/22 Тростянецький райсуд Сумської області затвердив угоду про визнання винуватості та призначив 1 рік і 3 місяці позбавлення волі за передачу м'ясної продукції окупаційним військам [4]. Водночас у справі № 545/5177/22 Полтавський райсуд призначив 3 роки позбавлення волі з конфіскацією половини майна за забезпечення окупантів їжею, однак вирок був скасований апеляційним судом і справу направлено на новий розгляд [5].

Хоча виправдувальні вирoki є рідкісними, вони трапляються. Наприклад, у справі № 529/1660/22 (Диканька) та № 279/1883/22 (Коростень) суди встановили недостатність доказів вини, звертаючи увагу на суперечності у доказах і порушення прав обвинувачених [6, 7].

Окремої уваги заслуговує питання запобіжних заходів. У низці справ тримання під вартою застосовується автоматично, без ретельної

оцінки індивідуальних обставин. Зокрема, у справі № 953/105/23 (Харків) суд обрав тримання під вартою без альтернативи застави за роботу в окупаційній залізничній інфраструктурі [8], а в справі № 487/4067/23 (Миколаїв) апеляційний суд залишив під вартою підозрюваного, аргументуючи ризиками переховування [9].

У деяких випадках суди призначають більш м'які санкції. Наприклад, у справі № 577/3465/22 Конотопський міськрайонний суд звільнив засудженого від реального відбування покарання з випробуванням, попри визнання вини у передачі продуктів військовим рф [10].

У справі № 588/672/22 Лебединський районний суд затвердив угоду про визнання винуватості, призначивши штраф і конфіскацію майна замість позбавлення волі [11].

Аналіз судової практики у справах про колабораційну діяльність виявляє неоднорідність у кваліфікації діянь і призначенні покарання. Переважають обвинувальні вироки, проте трапляються й виправдання, угоди про визнання винуватості та звільнення від покарання. Рішення судів значно залежать від конкретних обставин справи та доказової бази.

Ця варіативність свідчить про відсутність єдиних підходів, що створює ризики нерівного правосуддя та порушення принципу справедливості. Для подолання правозастосовчих проблем необхідно внести зміни до ст. 111-1 і 111-2 КК України, чітко визначивши поняття «господарська діяльність», «матеріальні ресурси», «взаємодія з державою-агресором». Це дасть змогу уникнути переслідування осіб, які діяли вимушено або виконували соціально важливі функції в умовах окупації.

Також слід розмежувати склади злочинів за статтями 111, 111-1, 111-2 і 436-2 КК України, щоб усунути дублювання, забезпечити передбачуваність рішень і підвищити ефективність діяльності СБУ. Окрему увагу слід приділити запобіжним заходам: тримання під вартою має застосовуватись лише за наявності обґрунтованих ризиків, із належним мотивуванням, що сприятиме дотриманню презумпції невинуватості.

Для забезпечення єдності практики доцільно, щоб Верховний Суд розробив узагальнення щодо застосування ст. 111-1 і 111-2 ККУ. Це сприятиме сталості правозастосування, пропорційності покарань та зміцненню правового порядку у сфері національної безпеки.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Київський районний суд м. Харкова. Вирок від 2023 р. у справі № 953/2847/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/953284723>
3. Снігурівський районний суд Миколаївської області. Вирок від 2023 р. у справі № 485/480/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/48548023>
4. Тростянецький районний суд Сумської області. Вирок від 2023 р. у справі № 588/713/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/58871322>
5. Полтавський районний суд Полтавської області. Вирок від 2023 р. у справі № 545/5177/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/545517722>
6. Диканський районний суд Полтавської області. Вирок від 2023 р. у справі № 529/1660/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/529166022>
7. Коростенський міськрайонний суд Житомирської області. Вирок від 2023 р. у справі № 279/1883/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/279188322>
8. Київський районний суд м. Харкова. Ухвала від 2023 р. у справі № 953/105/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95310523>.
9. Миколаївський апеляційний суд. Ухвала від 2023 р. у справі № 487/4067/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/487406723>
10. Конотопський міськрайонний суд Сумської області. Вирок від 2023 р. у справі № 577/3465/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/577346522>
11. Лебединський районний суд Сумської області. Вирок від 2023 р. у справі № 588/672/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/58867222>